

Л.С.Неїжпапа,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 378.016:37.013.42

ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА НА ПРОЦЕС ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Анотація

У статті проаналізовано поняття «професійне самовизначення» та «професійне становлення» майбутніх фахівців; визначено етапи професійного становлення особистості; окреслено умови професійного становлення студентів вищого навчального закладу та узагальнено педагогічні умови професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: професійне становлення студентів, професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів.

Аннотация

В статье проанализировано понятия «профессиональное самоопределение» и «профессиональное становление» будущих специалистов, определены этапы профессионального становления личности, определены условия профессионального становления студентов вуза и обобщены педагогические условия профессионального самоопределения будущих социальных педагогов.

Ключевые слова: профессиональное становление студентов, профессионального самоопределения будущих социальных педагогов.

Annotation

In the article a concept of "professional self" and "professional development" future professionals, the stages of professional identity formation, outlines the conditions of professional formation of students of higher educational institutions and generalized pedagogical conditions of professional self-determination of future social workers.

Keywords: professional development of students, professional self-determination of future social workers.

Сучасна система вищої освіти зазнає радикальних змін і отримує соціальне замовлення на спеціалістів нового профілю, серед яких – професія соціального педагога, яка претендує на загальне визнання та здобуття професійного статусу. Поступово формується новий тип спеціаліста, націлений на високий професіоналізм та ділову активність. Професійна підготовка соціального педагога на сьогодні є однією з актуальних проблем, яка досліджується на тлі підвищеної уваги науковців до питань формування фахівця нової генерації в системі неперервної освіти – освіти протягом

усього життя. Важливе місце в цій системі посідає процес професійного самовизначення майбутніх фахівців, зокрема, майбутніх соціальних педагогів в процесі їх професійного становлення.

Проблема професійного самовизначення особистості є актуальною для багатьох наук. Це сприяло розвитку поняття в кількох напрямках: соціологічному (Р. Веєрман, П. Кенкманн, Т. Мальковська, І. Мартинюк, М. Тітма, тощо), психологічному (С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн, К. Абульханова-Славська, З. Карпенко тощо), філософському (А. Архангельський, А. Здравомислов, А. Гусейнов тощо) педагогічному (О. Мудрик, Г. Балл, І. Дубровіна, М. Боришевський, І. Бех тощо).

Питанням професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери присвячено праці вітчизняних учених Р. Вайноли, А. Капської, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко та інші. Наукові підходи до визначення професіоналізму в соціальній роботі подано і в роботах російських учених: Ю. Галагузова, І. Зимня, Н. Шмельова та інші. Водночас цілий ряд аспектів даної проблеми залишається мало вивченим. Зокрема, особливої уваги потребує проблема професійного самовизначення студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у процесі їх професійного становлення.

Таким чином, метою нашої статті є виявлення взаємодії процесів професійного самовизначення та професійного становлення майбутніх соціальних педагогів в системі вищої освіти.

У науковій літературі вживаються різні трактування поняття професійного самовизначення. Воно розглядається у контексті проблем формування особистості: як частина особистісного самовизначення (В. Сафін); як складова соціального і морального самовизначення; у зв'язку з життєвою історією особистості (І. Кон), як фактор формування особистості (Г. Костюк), як одна з форм соціалізації (О. Філіпов та Л. Кондратьєва).

У працях з проблеми нашого дослідження зазначається, що зміст професійного самовизначення на етапі професійного навчання детермінується орієнтуванням у вимогах майбутньої професії, формуванням відношення суб'єкта до себе як до представника певної професії (Ю. Поварьонков), уточненням особистісних сенсів майбутньої професійної діяльності, формуванням суб'єктивної моделі професіонала (А. Маркова).

В контексті нашого дослідження важливою є робота російської вченої Ю. Єгорової, яка вивчала процес підготовки студентів до самовизначення в спеціалізації професійної діяльності соціального педагога. Вона зазначає, що «самовизначення майбутніх соціальних педагогів в спеціалізації їх діяльності - це процес і результат вибору студентами напряму діяльності на основі сукупності загальних і спеціальних знань, умінь і досвіду особистості» [1, с. 23]. Центральним стрижнем самовизначення є внутрішня готовність самостійно і усвідомлено реалізувати перспективи свого професійного і особистісного розвитку. Як суб'єкт самовизначення, студент здійснює самоосвіту, самопізнання і самореалізацію в діяльності, значущій для професійного майбутнього. Ефективність підготовки студентів до

самовизначення в спеціалізації соціального педагога залежить від загальноосвітньої, психолого-педагогічної і наочно-профільної підготовки їх до самовизначення. Як бачимо в ході даного дослідження студенти визначаються із сферою соціально-педагогічної діяльності, в якій в майбутньому планують працювати.

Проаналізувавши ряд трактувань поняття професійного самовизначення майбутніх фахівців, ми розуміємо професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів як цілеспрямований процес вступу особистості в сферу майбутньої професійної діяльності через її включення в навчальну, виробничо-практичну і позанавчальну діяльність на основі самоаналізу, самопізнання та співставлення своїх можливостей з вимогами професії, результатом якого є усвідомлення себе як майбутнього професіонала.

Відповідно до підходів Т. Кудрявцева, професійне самовизначення є досить важким, довготривалим, рухливим, багатоплановим, а інколи й заперечним процесом, в якому виділяється “ чотири стадії: 1) виникнення і формування професійних намірів під впливом загального розвитку особистості і початкової орієнтації в різних, сферах трудової діяльності; 2) це період професійного навчання і виховання, тобто ціленаправленої підготовки до вибраної професійної діяльності і оволодіння всіма основам професійної майстерності; 3) активне входження в професійне середовище, професійна адаптація; 4) період повної чи часткової реалізації професійних цілей і можливостей особистості в трудовій діяльності “[7, с. 55].

В науковій літературі досить добре вивчений початковий етап професійного самовизначення - етап формування професійних намірів і вибору професії випускниками загальноосвітньої школи. Наступні етапи професійного самовизначення, що за Т. Кудрявцевим співпадають у часі з відповідними етапами професійного становлення, полягають у формуванні особистістю ставлення до себе як до суб'єкта власної професійної діяльності. Саме ці етапи є найбільш важливими як з точки зору основних механізмів і динаміки професійного самовизначення, так і з погляду педагогічного впливу на подальшу долю особистості. Зокрема, у процесі фахового навчання співвідношення у системі «людина-професія», яке раніше визначалось лише уявленнями особистості щодо обраної професії, починає опосередковуватися його участю в спеціально організованій діяльності з досить високим рівнем наближення до реальної професійної праці. Дослідження, проведені Т. Кудрявцевим та В. Шегуровою, засвідчили, що “професійне самовизначення - це невід'ємний та важливий компонент професійного становлення особистості в період фахової підготовки “ [7, с. 53].

Обговорюючи проблему професійного навчання, дослідниками підкреслюється важливість пробудження у студентів бажання та прагнення до самовизначення, до пошуку себе. Тут доречно згадати теорію Д. С'юпера, згідно якої уявлення людини про саму себе – це важливий детермінант професійного становлення. Людина, відповідно до теорії Д. С'юпера,

несвідомо шукає професію, де вона буде зберігати відповідність своїм уявленням про себе, а, «входячи у професію», буде шукати здійснення цієї відповідності. Прагнення до самовизначення - це передумова професійного і особистісного становлення особистості [3, с. 264-265].

Низка вітчизняних дослідників (Б. Ананьєв, П. Іванова, Є. Климов, С. Кондратьєва, Т. Кудрявцев, Б. Федоришин, І. Зубкова та ін.) вважають процес професійного становлення довготривалим, багатоплановим, динамічним і виокремлюють такі етапи професійного становлення особистості:

- формування професійних намірів;
- професійне навчання;
- професійна адаптація;
- реалізація особистості у професії.

Можна припустити, що процес особистісного та професійного становлення майбутнього професіонала та його готовність до майбутньої професійної діяльності суттєво пов'язані між собою. Адже в професійній діяльності реалізуються творчі, особистісні цінності, але за умови, що вони були попередньо сформовані у процесі особистісного становлення та формування готовності до певної діяльності.

Як вважає С. Д. Максименко, сутність професійного становлення полягає в тому, що індивід, прийнявши на себе професійну роль, лише розпочинає освоєння функціонального змісту професійної діяльності.

На думку М. Варбана, професійне становлення особистості - це процес поетапного вирішення комплексу протиріч, узгодження різних тенденцій і вимог, що задаються базовим протиріччям між соціально-професійними вимогами, пропонованими індивідові, і його бажаннями, можливостями їх реалізувати.

Аналізуючи методологічні засади підготовки майбутніх практичних психологів в процесі навчання у вищому навчальному закладі, Н. Коломінський висловлює думку, що “професійне становлення особистості відбувається за умови:

- формування професійних (цільових, смислових, операційних) установок;
- формування системи професійно важливих знань, умінь, навичок, науково-культурного кругозору;
- виявлення, розвиток професійно важливих здібностей (інтелектуальних, перцептивних, комунікативних, експресивних, організаторських та ін.);
- розвиток духовних потреб майбутнього практичного психолога, морально-етичне вдосконалення його особистості;
- сприяння самоактуалізації кожної особистості, культивування розвитку індивідуальності як передумови індивідуального стилю праці “[4, с.13].

Оскільки професійне самовизначення є значущою складовою

особистісного зростання, то важливими передумовами професійного становлення особистості майбутнього соціального педагога є наявність професійної спрямованості на професію.

Здійснивши дослідження системи підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі, ми можемо визначити комплекс навчальних і соціально-виховних завдань, які дозволяють забезпечити досягнення мети професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів: створення сприятливих умов задля забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів, визначення шляхів самореалізації особистості в умовах ринкових відносин; допомога особистості студента у вирішенні актуальних питань професійного самовизначення і соціалізації; прогнозування професійної успішності майбутньої трудової діяльності; сприяння безперервному росту професійно-важливих характеристик особистості як найважливішої умови її задоволеності працею і власним соціальним статусом, реалізації індивідуального потенціалу, самоствердження і самовдосконалення в умовах професійного навчання.

Враховуючи специфіку професійного самовизначення студентів, ми сформулювали перелік педагогічних умов, що сприяють забезпеченню професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у системі навчально-виховної роботи університету. Ми вважаємо за доцільне забезпечити такі умови:

- 1) оновлення та модернізація змісту професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, які викладаються на першому курсі;
- 2) удосконалення програм навчальної професійно-орієнтованої практики через доповнення їх завданнями, що стосуються професійного самовизначення майбутнього фахівця;
- 3) спрямування роботи кураторів груп на оптимізацію процесу професійного самовизначення студентів;
- 4) залучення першокурсників до громадської та волонтерської роботи.

Реалізація кожної з цих умов вимагає тривалої, узгодженої роботи викладача та студента як основних учасників навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. Організація навчання, тобто зовнішні умови, опосередковано впливають на професійне самовизначення студентів, яке є глибоко індивідуальним і не може бути негайним наслідком ізольованого використання навіть дуже ефективних засобів, наприклад дидактичних ігор чи інших активних методів навчання.

Отже, професійне становлення майбутнього фахівця впродовж навчання у вищому навчальному закладі передбачає формування у студентів:

- здатності займати активну позицію з розвитку саморегуляції особистості щодо забезпечення максимального особистісного розвитку з мінімальними затратами;
- позитивного ставлення до навчальної діяльності та ініціювання пізнавальної активності;

- здатності планувати і прогнозувати своє професійне становлення;
- усвідомлення своїх потенційних можливостей та готовності розвивати професійно важливі якості, які мають недостатній рівень сформованості;
- здатності мобілізувати весь свій особистісний потенціал заради досягнення цілей розвитку себе як професіонала.

Отже, професійне становлення майбутніх соціальних педагогів є складним процесом, який повинен забезпечувати задоволення від вибраної професійної діяльності, сприяти всебічному розвитку та самореалізації у професії. Соціальний педагог повинен володіти високим рівнем професійно значущих якостей та системою знань і вмінь, які дозволять розв'язувати типові професійні задачі, а також проблеми, які виникають в його діяльності.

Література

1. Зеер, Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк // Психологический журнал. – 1997. – № 6. - С. 35-44.
2. Егорова Ю.Н. Профессиональное самоопределение социального педагога: теория и практика: монографія . – Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2006. – 136 с.
3. Климов Е.А. Педагогический труд: психологические составляющие: [учеб пособие для студентов, магистрантов и аспирантов классических и педагогических вузов России] Моск.гос.ун-т им.М.В.Ломоносова. – М.: Изд.центр «Академия», 2004. – 239 с.
4. Коломинський Н.Л. Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога / Коломинський Н.Л. // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №4. – С.8-13.
5. Кудрявцев Т.В. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности / Т.В. Кудрявцев, В.Ю. Шегурова // Вопросы психологии. – 1983. – №2. – С.51-59.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма . – М.: Знание, 1996. – 230 с.
7. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін : монографія. – К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.